

Apmatai kūrybos
studijai

Apmatai kūrybos
studijai

Jis per vasaros naktį išsėdėjo Nemuno slėny. Jau saulė ir aukštai buvo pakilus, jis vis sėdėjo ir žiūrėjo į upę ir kalnus. Ir gera jam buvo. Atsiminė Igno Chodžkos žodžius:

„Graži mūsų Lietuva! Nepadarė jos Dievas prastesnės už kitus kraštus. Gamta ir čia, lygiai kaip kur kitur, gausi grožybėmis, galinčiomis pamėginti akis, užimti vaizduotę, pakelti sielą ir pagirdyti ją malonumu. Daugel vietų, dar mažai težinomų, laukia paišytojo arba giesmininko plunksnos, kuri apreikštų pasauliui jų buvimą, o tautiečiams padėtų suprasti jų grožybes“.(1)

Ir kilo jam klausimas: o ar sulaukė? Įspūdžiams pasiduodamas, jis drįso sukrauti pirmąkart eiles...

Tada jis buvo tik mokyklą baigęs, tas būsimasis Vaižgantas. Bet jaunas noras Lietuvai tarnauti Vaižgantui išliko visą amžių. Tik pasitarnavo jai ne eilėmis — gyvuju veikimu ir beletristika, publicistika, mokslu. Gyvasis Vaižganto veikimas labiau pažįstamas už jo raštus. Vaižgantas nepriklauso prie tų žmonių, kuriais iš tolo stebimasi, bet neparodoma noro arčiau prieiti ir susipažinti su jų kūryba. Nepriklauso nė prie tų, kurių veikalai būtų deklamuojami ar dainuojami, o pats autorius palikęs savo kūrybos šešėly. Vaižgantas yra tas, kuris kiekvieno įsivaizduojamas iš arti — jis, tas judrusis, baltaplaukis Vaižgantas, kurio žodis, drąsus,

sąmojingas ir atviras, skamba kiekvieno atmintyje. Vaižgantą bent kartą mačiusių akyse tebestovi jo gyva figūra, o nemačiusiems jį pristatė p. A. Merkelis gražioje knygoje, vardu *Juozas Tumas Vaižgantas*.

Vaižganto raštai, jo kūryba, nors jie lygiai skelbė tautiečiams Lietuvos grožybes, mažiau pažįstami. Jau vien dėl to jie yra įdomesnė medžiaga nagrinėtoji.

Pačią kūrybą Vaižgantas suprato plačia prasme: duoti ką nors nauja dvasiška, arba, kaip jis pats miglotai sako: „Ten yra kūryba, kur siela pareiškia gyvąsias, sudėtines savo minties ir jausmo dalis, kurios sminga kitiems į sielas ir jas gaivina“. (2) Ar svarbu, kuriomis priemonėmis žmogaus siela pasireiškia: žodžiu, spaudiniu, granitu, drobe — ar ne vis tasia. Visur, kur tik jis galėjo pozityviai gaivinti kitų sielas, jam buvo kūryba. Dėl to Vaižgantas kerojosi į platumas, kaip Juodžiaus Medis; neniekino nė vienos srities: politiko, visuomenininko, pamokslininko, publicisto, redaktoriaus, etnologo, filologo, literatūros istoriko, kritiko, profesoriaus, feljetonisto, beletristo, netgi dramaturgo, vertėjo. Ir tektų kiekvienoj šių sričių ieškoti Vaižganto kūrybos. Kurioj srityje yra jo tikrasis talentas, ir pats Vaižgantas nėra tikras. Tik jis kratosi viena siauresniąja prasme kūrėjo vardo, būtent, dailiosios literatūros srityje. „Iš esmės aš neesu kūrėjas, nei beletristas... teesmi paviršutiniškas, sekclus feljetonistas etnografas, gavęs progos romantiškai pasivaipyti, tai ir padaro įspūdžio, būk aš įmąsis beletristinės kūrybos“. (3) Tais pačiais metais tą patį jam rašė ir Dobilas: „... man atrodo daug geresnis ir talentingesnis kaip publicistas, negu kaip kūrėjas“, (4) o, pritardamas Paparonio minčiai, pats Vaižgantas skiria vėl save į kalbėtojus: „Aš esu apsigimęs kalbėtojas“. (5)

Pats Vaižgantas nuoširdžiai ir kukliai sumažina net savo dailiosios kūrybos kiekybę: „...metro ilgumo mano raštų lentynėlėje 'kūrybinių' nedaugiausia: *Pragiedruliai, Dėdės ir*

dėdienės, Šeimos vėžiai ir dvejetas knygelių smulkiųjų vaizdų. Tos tariamosios beletristikos tebus 10—15% visų raštų. Ir tie tektų perpus sumažinti, nes, anot E. Radzikausko ir kitų kritikų, nežinau, kur Vaižganto pasibaigia publicistika, o prasideda beletristika ir antraip“. (6) Bet jau šis vienas beletristinės kūrybos faktas duoda pagrindą panagrinėti Vaižganto beletristiką, o tos beletristikos sumišimas su publicistika ir kitais nebeletristiniais elementais patį nagrinėjimą daro sudėtingesnį ir dėl to įdomesnį.

Panagrinėti Vaižganto beletristiką ir yra šio rašinio uždavinys.

Kiekvienos kūrybos nagrinėjime gali būti daugiau žiūrima į kūrybos istoriją (į impulsus, paskatinusius kurti, kūrybos pavyzdžius bei įtakas, kūrybos proceso psichologiją); gali būti daugiau dėmesio kreipiamas į patį sukurtąjį produktą, į tą medžiagą (tematiką ir problematiką), kuri veikalui yra žaliava, į tą pasaulėvaizdį, ideologiją, kuri veikalą įprasmina, ir pagaliau į tą žodžio meną, kuriuo pasireiškia tas kūrėjo viduje susiformavęs pasaulis. Šitame rašinyje, nors atsižvelgiama į Vaižganto kūrybos istoriją, tačiau dėmesys labiau sukoncentruojamas į pačią objektyviąją kūrybą, į objektyvų kūrybos produktą, į Vaižganto beletristiką, ne į Vaižgantą beletristą.

Kuria tvarka nagrinėtina? Imti Vaižganto kūrybos visumą, ar imti tą kūrybą jos evoliucijos tvarka? Natūralesnis, organiškesnis yra antrasis kelias: jis net parodys, ar Vaižgantas savo kūryboje kito, ar jis liko tas pats. Tik po šitos istorinės analitinės apžvalgos jau praverčia sintetiškai sucharakterizuoti kūrybos visumą.

Jau iš anksto galima konstatuoti, kad Vaižganto kūryboje negalima įžiūrėti epochų, kurios galėtų būti vadinamos literatūrinių srovių vardais. Vaižganto akimis, literatūra esti pašaukiama į gyvenimą visuomeninių reikalių. Visuomeninis tikslas literatūrą iššaukia, nes ji reaguoja į viską, į tautybę, į

realybę, į kūną ir sielą“. (7) „Literatūra — kultūros pasireiškimas: ji laipsniškai kyla, pati savęs viršyti negali“. (8) Tais žodžiais Vaižgantas netiesiogiai nurodo kelią ir jo kūrybai periodinti — pagal svarbiuosius lietuvių visuomenės, o sykiu ir paties Tumo gyvenimo etapus, nes su visuomene buvo neatidalijamai suaugęs, beveik ligi suniveliuodamas savo interesus, nors ir visa galva aukščiau pakilęs už savo laiko visuomenę. (9)

Į visuomenės gyvenimą Vaižgantas išėjo, kada reikėsi įtempta kova tarp trijų jėgų: senosios lenkiškos aristokratiškos kultūros, naujosios lietuviškos demokratiškos kultūros, rusų politinio režimo. Lietuviškajai kultūrai reikėjo kovoti su abejais priešais. Kovoti pirmiausia dėl kalbos, sakytos ar rašytos. Dėl to spaudos laimėjimas yra reikšmingas momentas kovoje ir su rusais ir su lenkais. Antras laikotarpis, kova lygiai su rusų politiniu režimu, lygiai su lenkų kultūrine agresija, baigėsi nepriklausomos valstybės sukūrimu. Su šiuo momentu prasideda trečias laikotarpis lietuviškajai kultūrai.

Visas Vaižganto gyvenimas ir buvo kova dėl lietuviškos demokratiškos kultūros. Kaip tautos savitumas tuose trijuose tarpuose laipsniškai kilo, taip su jais kito ir Vaižganto gyvenimas bei jo kūryba: *ligi spaudą atgaunant, ligi valstybę sukuriant, laisvoje valstybėje*. Pirmame prislėgtos kovos laikotarpy pasireiškia tik pirmieji Vaižganto kūrybos mėginimai. Antrame Vaižgantas jau susiradęs save ir pasireiškia atskirais mažesnio masto kūriniais, trečiame — kūryba suklesti. Žinoma, tokis suskaidymas laikotarpiais yra tik reliatyviai tikslus. Ypačiai reliatyvios laikotarpių ribos yra Vaižganto kūryboje, kuri kilo taip organiškai, kaip augalas.

Šitos kūrybos laikotarpius teisėtai ir galima pavadinti paties Vaižganto mėgstamais augaliniais terminais:

*Užuomazgos,
Palaidieji žiedai,
Suklestėjimas.*